

KUR'AN'IN İNSANLIĞA GETİRDİĞİ DEĞERLER ve HEDEFLER

Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ

ÖZET

Günümüz dünyasının ekonomik, bilim ve teknolojik gelişmelerini geçmişle kıyasladığımızda, insanlığın son bir kaç asırdır büyük gelişmeler ve ilerlemeler kaydettiğini görürüz. Ancak aynı gelişmenin insani değerler açısından olduğunu söylemek mümkün değildir. Tüm dünyada, Müslüman toplumlar da dahil olmak üzere, büyük bir ahlaki çöküntü yaşanmaktadır. Bu noktada, tüm insanların Allah tarafından gönderilen ilahi kitapların öğretilerine dönmeleri gerekmektedir. Ancak tüm insanlık için Kur'an'ın aynı bir yeri vardır, zira Kur'an şimdiye kadar hiç bozulmamış bir şekilde gönderilen tek ilahi bir kitap olduğu gibi, onun mesajı tüm insanlığı kapsamaktadır. O pek çok evrensel ahlaki ilkeler içermektedir. O insanlık sadece bazı ahlaki değerler değil, aynı zamanda bazı hedefler de getirmiştir. Bu makale Kur'an'ın insanlık için getirdiği bazı değerlerle hedefleri incelemektedir. Değerler olarak, insanın önemi, çalışmanın zorunluluğu, bireysel ve sosyal sorumluluk, öz-kontrol, kendine güven ve ahlaki ilkeleri içerirken, hedefler olarak da takva, dünya-ahiret dengesi, ideal bir ümmet, inançlı bir toplum ve dünya barışını tesis etme gibi hedefleri içermektedir.

ABSTRACT

SOME VALUES AND OBJECTIVES BROUGHT BY THE QUR'AN TO HUMANBEINGS

When we compare the economic, scientific and technological developments of our today's world with the past, we see that human beings have achieved a great progress and development for the last centuries. However, it is not possible to say the same thing in terms of humanistic values. All over the world, people have lived a great moral collapse including Muslims societies. At this point, it seems to me that all human beings need to look at the instructions of the sacred books sent by the God. However, the Qur'an has a special place among the sacred books in the world today, for it is a unique Book which has never been distorted so far and has been sent to all human beings. It contains many universal ethical values. The Qur'an brings not only some moral values but also some aims for human beings. This article examines these values and aims brought by the Qur'an. While these values include the value of human being, working, individualistic and social responsibilities, self-control, self-reliance, and moral values; the objectives cover the fear of God (piety), the balance of this world and the next world, the producing a model community, creating a faithful society, and establishing the world peace.

Giriş

Günümüz insanının muhtemelen en önemli sorunu, ahlaki değerler sorunudur. Her ne kadar insanlık bir bütün olarak, geçmişle kıyaslanamayacak derecede ekonomik, bilimsel ve teknolojik açıdan gelişmeler kaydettiyse de, aynı başarıyı insani değerler açısından ortaya koymadığı gibi, belki de geçmişle kıyasla önemli derecede gerileme göstermiştir. Bugün, Kur'an'ın muhtelif yerlerinde bahsedilen, geçmiş kavimlerin helak olmalarına neden olan toplumsal ahlaki krizlerin aşağı yukarı

tamamının, hatta daha ileri boyutlarıyla yaşanmakta olduğunu görmekteyiz. Üstelik, bu tür ahlaki yozlaşmalar, adeta bireysel bir hak ve özgürlük alanı olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir. İşin daha da düşündürücü tarafı, bu tür vurdumduymazlık ve ahlaksızlıkların sadece endüstrileşmiş ülkelerde değil, pek çok İslam ülkesinde de farklı boyutlarda yaygın bir şekilde yer almasıdır.

Allah, sürekli olarak hem bireylerin hem de toplumların mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamalarını temin için, her kavme bir peygamberle ilahi buyruklar göndermiş; bu emir ve yasaklar doğrultusunda yaşamalarını öğütlemiştir. Ancak, insanların çoğu bu ilahi emirleri unutup, kendi arzuları doğrultusunda yaşadıklarından, toplumların da düzeni bozulmuştur. İşte Kur'an, sık sık bu tür toplumlardan ve onların yaptıkları eylemlerden örnekler vererek, insanların, geçmiş toplumların nasıl helak olduğunu görmeleri için yeryüzünü gezip dolaşmalarını ve örnek almalarını istemektedir.

Günümüzde başta batı toplumları olmak üzere insanlığın büyük bir kısmının ilahi dinlerin getirdiği değerler ve hedeflerden uzak bir yaşam sürdürdüğünü görmekteyiz. Elbette böyle bir yaşam tarzı da, ne bireylere ne de toplumlara bir barış ve huzur ortamı yaratamamıştır. İşte bu noktada sadece Müslümanların değil, tüm insanlığın Kur'an'a bakmaları; ondan gerçek değer ve hedefleri öğrenmeleri gerekmektedir. Zira, Kur'an sadece belli bir topluma ve zamana değil, tüm insanlığa ve zamanlara gönderilmiş ilahi bir kitaptır.

İşte bu makalenin konusu Kur'an'ın insanlığa getirdiği değerler ve gösterdiği hedefler olacaktır. Elbette Kur'an'ı baştan sona incelediğimizde, belki onlarca hatta yüzlerce değer ve hedeften bahsedilebilir. Ancak bu makalede ben, Kur'an'ın ortaya koyduğu altı evrensel değer ile altı hedeften bahsedeceğim. Kur'an'ın getirdiği değerler olarak, başta insanın bizzat kendisine verdiği değer, çalışma değeri, bireysel ve toplumsal bilinçlilik değeri, özgüven, oto-kontrol ve ahlaki değerler ele alınacaktır. Daha sonra da Kur'an'ın hedeflerinden bahsedilecektir. Hedefler olarak da, takva, dünya ahiret dengesini ayarlama, sosyo-ekonomik adaleti sağlama, örnek bir toplum (ümme) oluşturma, bir inanç toplumu inşa etme ve dünya barışını tesis etme konuları incelenecektir.¹

¹ Makale boyunca ayet mealleri, Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999) ile Süleyman Ateş'in *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat)nden yapılmıştır. Ayrıca okuyucuyu sıkmamak için, gerektiğinde konu ile ilgili sure ve ayet numaralarını metin içinde gösterme yerine dipnotlarda gösterilmiştir.

Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler

Kur'an sadece öte dünyadan bahseden bir kitap değildir. O, insanların hem dünya hem de ahiret hayatında mutluluğu elde etmeleri için birtakım değerler getirmiştir. Kur'an'ın getirdiği değerlerin bir diğer önemli özelliği de onların belli bir zaman dilimiyle ya da toplumla sınırlı olmayıp, insanoğlu yaşadığı sürece önemini kaybetmeyecek evrensel nitelikli değerler olmasıdır. İşte bu temel değerlerden birkaçı aşağıda özetlenmiştir:

İnsanın Önemi ve Değeri

Kur'an her şeyden önce, en önemli muhatabı olarak dini tebliğin merkezini oluşturan insana geniş bir yer vermiştir. Kur'an'a bir bütün olarak baktığımızda insanın yaratılışı, yaratılış amacı, yeryüzündeki fonksiyonu, biyolojik ve psikolojik özellikleri, inanç bakımından farklı yapıları ve özellikleri gibi pek çok hususun çeşitli surelerde farklı açılardan ele alındığını görmekteyiz.

Kur'an, insana verdiği değeri çeşitli şekillerde dile getirmektedir. Öncelikle, Kur'an'ın her hangi bir inanç ayrımı yapmadan, insanı yeryüzünün halifesi olarak takdim etmesi,² insanın tüm canlı ve cansız varlıklar içinde en önemli yere sahip olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın ifadesine göre insan, hem fiziki hem ruhsal açıdan en mükemmel biçimde yaratılmıştır.³ Belki de onun en güzel şekilde yaratılmasının nedeni, bizzat Allah'ın ona kendi "ruhundan üfleme"dir (32:9; 38:72). Kur'an, insanın bu üstünlüğünü ve güzelliğini sadece teorik düzeyde anlatarak bırakmamış, sürekli olarak ibadet eden meleklerinden bile üstün olduğunu göstermek için onlara, insana secde etmelerini emretmiş,⁴ bu konuda meleklerin itirazlarını haksız bularak (2:30), insana ne kadar önem verdiğini göstermiştir.

Kur'an tüm kainatı, yeri ve gökleri ve bu ikisi arasındaki tüm canlı ve cansız varlıkları, kısaca her şeyi insanın emrine amade kılmıştır.⁵ Gerçekten bu, insan için çok büyük bir onur kaynağıdır. Bunun karşılığında da insan, hiçbir canlı ya da cansız varlığın kabullenemediği "emanet" yükünü üstlenmiştir (33:72).

Kur'an'ın insana verdiği değerlerin bir diğer göstergesi de, haksız yere bir kişinin öldürülmesinin kesinlikle yasaklanarak, bu eylemi yapan kişilerin ebedi olarak cehennem azabıyla tehdit edilmesidir.⁶ Bu bağlam-

² Bkz. Kur'an, 2:30; 27:62; 35:39.

³ Bkz. Kur'an, 38:75; 40:64; 64:3.

⁴ Bkz. Kur'an, 2:34; 7:11, 179; 38:73.

⁵ Bkz. Kur'an, 45:12-13; 67:15; 80:24-32; 95:5.

⁶ Bkz. Kur'an, 4:92-93; 61:27; 17:33; 25:68.

da Kur'an, bir tek nefsin haksız yere öldürülmesini, tüm insanların öldürülmesi olarak kabul ederken (5:32), bunun karşıtı olarak tek bir insanın kurtarılmasının, tüm insanlığı kurtarmaya denk olduğunu belirtmiştir (5:32).

Kur'an insana bu kadar önemli bir yer verirken, elbette onu her hâlû karda kutsal saymamış; onu "boş ve anlamsız bir oyun için" (23:115) değil, kimin daha güzel iş yapacağını denemek için yarattığını (67:2; 72:17) belirtmiştir. Onun değerliliği ve üstünlüğü ancak, kendisine bu kadar önem ve değer veren, Allah'ın emir ve yasaklarını dikkate alması ve sadece O'na kulluk etmesi şartına bağlanmıştır (52:56; 1:5). Bunu başardığında insan, "meleklerden daha üstün" bir seviyeye ulaşabilirken, kendisini yaratanı unuttuğunda ya da ona meydan okuduğunda, "hayvanlardan daha aşağı" bir mertebeye yüz yüze gelmeye de mahkum edilmiştir (25:44; 47:12). Aslında bu durum bile, insana verilen önemi göstermektedir. Zira Allah, insana tam anlamıyla bir özgürlük alanı vermiş ve bu konuda onu serbest bırakmıştır. Dolayısıyla sonuçlarına katlanmak suretiyle insan, kendisini ruhani varlıklardan üstün bir konuma getirme imkanına sahip olduğu gibi, kendisinden çok düşük seviyede olan hayvanlardan bile aşağı bir dereceye düşme nitelikleriyle yaratılmıştır.

Kur'an'ın varlıklara bakışını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, insanın hem dünyada hem ahirette, Allah'ı Tealâ'dan sonra en merkezi rolü oynadığını, diğer inanç ve felsefi sistemlerinin aksine, doğuştan kötü ya da günahkar değil, günahsız ve iyi olarak doğduğunu, ancak gerek çevresi, gerekse kendi özgür iradesiyle, kaderini kendisinin belirleyeceği bir donanımla yaratıldığını görmekteyiz.

Bireysel ve Toplumsal Sorumluluk Bilinci

Kur'an, gerek dünya işlerinde, gerekse ahiret işlerinde bire bir insanın kendisini sorumlu tutmuştur. Her şeyden önce Kur'an, insanların, "biz (yalnız) atalarımızdan gördüğümüz (inanç ve eylemler) uyarız" (2:170) ya da "bize de bir kitap indirilseydi biz de haberdar olurduk" (6:156-157) veya "bize ne bir müjdeci ne de bir uyarıcı gelmedi" (5:19) şeklindeki taklitçilik ve itirazları geçersiz sayarak, insana daima kendi aklını kullanmayı (10:100) emretmiştir. Kur'an'ın bu konudaki yaklaşımı şudur: Kur'an insanların kıyamet gününde, "bunlardan habersizdik" gibi her hangi bir mazeret ileri sürmemeleri için (7:164, 172), önce insanları bilgilendirir, onlara öğüt verir, daha sonra da davranışlarına göre onları yargılar. Kur'an, Allah'ın geçmişte helak ettiği kavimlerle ilgili olarak da onlara her hangi bir uyarıcı göndermeden asla helak etmediğini belirtir.⁷

⁷ Bkz. Kur'an, 26:208-209; 17:15; 28:47, 59.

Dolayısıyla Kur'an, insanları bilgilendirmeden ve onlara neyin doğru neyin yanlış olduğunu açıklamadan onları sorumlu tutmaz.

Kur'an gündelik yaşamda dahi insanın kendi eliyle kendisini tehlikeye atmamasını isteyerek (2:195), yapmış olduğu iyi ya da kötü eylemlerin sorumlusunu bir başka yerde aramak yerine, sorumluluğun bizzat kendisinde olduğunu belirtmiştir. Bu durumu, "kim doğru ve yararlı bir iş yaparsa, kendi iyiliği için yapmış olur ve kim de kötülük yaparsa kendi aleyhine işlemiş olur..." (41:46),⁸ şeklinde açıklayarak, bizzat insanın sorumluluğu kendisinde araması gerektiğini vurgulamıştır. Aslında bu sorumluluk, sadece bireysel planda değil, toplumsal alanda da geçerlidir. Zira Kur'an, geçmiş kavimlerden örnekler verirken, onların helak olmalarının nedenini bizzat kendi eylemlerinin sonuçlarına bağlamaktadır.⁹ Ayrıca Kur'an, bu kavimlerin helak olmasının sadece muayyen kişilerin kötülüklerinin ve fesatlıklarının bir sonucu olmadığını, aynı zamanda, o kötülöklere engel olmayan kişilerin de sorumlu tutup, hepsinin birden helak edildiğini belirtmektedir. Kur'an'a göre, bir toplumda sadece bireysel olarak iyi olmak yetmemekte, o toplumun huzurunu bozan kişilerin olumsuz tutum ve davranışlarının da engellenmesi gerekmektedir (11: 116-117). Ancak bu takdirde, bir bütün olarak o toplumun kurtulması söz konusu olabilir.

Kur'an, bireysel ya da toplumsal sorumluluğun yalnızca geçmiş kavimlerle sınırlı olmadığını, hangi zaman ve mekanda olursa olsun, insanın mutlaka eylemlerinden sorumlu olduğunu ve dünyadaki kötülöklere de insanın kendisinden kaynaklandığını hatırlatmaktadır. Kur'an'a göre, gerek karada gerekse denizde, eğer her hangi bir olumsuzluk varsa, bu tamamen insanların kendi kazandıklarının bir sonucudur. Dolayısıyla bireysel boyutta olduğu kadar toplumsal, hatta küresel anlamda dahi, insanın başına gelen her musibetin gerçek sorumlusu insanın kendisidir.¹⁰ Kur'an'ın kendi ifadesiyle, "insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden, Allah onların durumunu değiştirmez..."(13:11; karş. 8:53).

Kur'an'ın sorumlulukla ilgili önem verdiği hususlardan birisi de, olumlu ya da olumsuz anlamda, her birey ve toplumun yaptığının sadece kendisini ilgilendireceğidir. Kur'an bu konuda, bir kişinin babasının, oğlunun ya da eşinin peygamber olmasının bile, o kişinin kurtuluşu için yeterli olmayacağını ısrarla vurgular. Bunun en güzel ve en dramatik örneklerini Hz. Nuh (a.s)'un oğlu ve karısında, Hz. Lut'un karısında (66:10-11) ve Hz. İbrahim (a.s)'in babasında görmekteyiz. Ne Hz. Nuh ile Lut'un peygamberlikleri hanımlarının kurtuluşuna bir vesile olabilmiş,

⁸ Diğer ayetler için bkz. 45:15; 45:22; 30:44; 6:52; 4:84; 6:104.

⁹ Bkz. Kur'an, 41:17; 45:14; 4:153; 5:49; 6:6; 3:11; 28:47.

¹⁰ Bkz. Kur'an, 42:30, 48; 30:36; 30:41; 4:62; 4:79; 7:165.

ne de Hz. İbrahim babasını kurtarabilmiştir. Kur'an sadece örnek olarak birkaç peygamberin aile fertlerini dile getirmemiş, bu durumun aynı şekilde diğer insanlar için de geçerli olduğunu ifade etmiştir: "Ama (unutmayın ki) ne akrabalarınız ne de (hatta) kendi çocuklarınız, Kıyamet Günü size bir fayda sağlar, (çünkü o Gün) Allah aranızda (yalnızca erdemli davranıp davranmadığınıza göre) karar verecektir ve Allah bütün yaptıklarınızı görür." (60:3). Dolayısıyla Kur'an'a göre, ahirette ne baba çocuğun cezasını, ne de çocuk babasının cezasını çekecektir (31:33). Kur'an'ın bu konudaki temel prensibi, hayır konusunda da şer konusunda da herkesin kendi kazanacağı ile baş başa kalması (40:17) ve hiçbir kimsenin diğerinin yaptığından sorumlu olmamasıdır.¹¹ Bireysel sorumluluk durumu fertler için olduğu kadar toplumlar için de geçerlidir. Kur'an açık bir şekilde, her ümmetin kazancının kendisini bağladığını ifade ederek şöyle buyurmaktadır: "Şimdi o toplumlar geçip gittiler; onların kazandıkları kendilerine yazılacak, sizin kazandıklarınız ise size yazılacak ve onların yaptıklarından ötürü siz yargılanacak değilsiniz" (2:134).

İnsan sorumluluğuyla ilgili şu hususu da dikkate almak gerekir ki, Kur'an insana sorumluluk verirken, hiçbir zaman onu gücünün ötesinde bir şeyle sorumlu tutmamıştır. Kur'an, daima insanın maddi ve manevi gücünü dikkate alarak, onu ancak bilgi, kabiliyet ve maddi imkanları çerçevesinde sorumlu tutmuştur.¹² Örneğin Kur'an'ın çokça önem verdiği savaşa katılma konusunda bile, ağmaya, aksağa ve hastaya her hangi bir zorlamanın olmadığı hatırlatılmıştır (48:17; 24:61). Kur'an bu konuda, yapılan işin niteliğinin ve niceliğinin fazla önemli olmadığını, hiçbir nefse zerrece zulmedilmeyeceğini, "bir hardal tanesi kadar bile olsa" onun hesaba katılacağını belirtmiştir (21:47; karş. 14:51;).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, ister birey ister toplum bazında olsun, yaşanan mevcut kötülüklerin nedenini insan, başka bir yerde, kişide veya toplumda değil, öncelikle kendisinde aramalıdır. Allah bu konuda özellikle inananlara, kendileri düzgün olduğu sürece, diğer kimselerin yapmış oldukları kötülüklerin onlara bir zarar veremeyeceğini ifade etmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Siz ey imana ermiş olanlar! Siz (yalnız) kendinizden sorumlusunuz: Sapkınlığa düşenler, eğer doğru yolda iseniz, size hiçbir zarar veremezler..." (5:105).

¹¹ Bkz. Kur'an, 53:38; 39:7; 34:25; 10:41; 109:1-5; 17:15; 6:164; 69:35.

¹² Bkz. Kur'an, 2:233, 236; 7:42; 65:7; 23:62; 2:286; 6:152.

Oto-kontrol (Öz denetim) Değeri

Kur'an'ın ahlaki bir yaşam oluşturmada, insanlığa getirdiği en önemli değerlerden birisi ve en önemlisi oto kontrol prensibidir. Kur'an, insanları istenen yöne sevk edebilmek ve onlarda güzel davranışlar oluşturabilmek için, dış güçlerden ziyade, insanın kendi iç gücünü harekete geçirmeyi amaçlamıştır. Zira hiçbir dış güç, insanın sahip olduğu iç güç, yani öz denetim kadar güçlü olamaz. Kur'an, bu değeri benimsetirken de birtakım hususları insanların dikkatine sunmuştur.

Kur'an, her şeyden önce insanlara, "Allah'ın size bahşettiği nimetleri ve 'duyduk ve itaat ettik!' dediğinizde Allah'a karşı altına girdiğiniz kesin taahhüdü hatırlayın... (5:7) diyerek, insanları tâ ezelde vermiş oldukları sözle sorumlu tutmaktadır. Dolayısıyla insanın öncelikle verdiği bu söze sadık kalması gerekir. Ancak Kur'an, sadece insanlara, o ilk verilen sözü hatırlatmakla kalmamakta, çeşitli yerlerde farklı oto-kontrol mekanizmalarını da devreye sokmaktadır. Kur'an'ın en merkezi öz denetim prensibini şu ayet mealinde görmekteyiz: "... Aklınızdan geçeni açıklasanız da gizlenseniz de, Allah sizi onun için hesaba çekecektir..." (2:284). Kur'an sadece insan nefsinde olan bitenin değil, yerde ve göklerde zerre miktarı hiçbir şeyin gizli kalmayacağını¹³ ve Allah'ın her şeyi, sır ve fısıltıları, gözün hain bakışını, gönüllerin gizlediğini dahi bildiğini ifade etmektedir.¹⁴ Allah bir taraftan insanların yapmış oldukları tüm eylemleri gözetleyerek, onları daima denetim altında tuttuğunu, onların gizli ve açık tüm eylem ve düşüncelerine muttali olduğunu belirtirken, diğer taraftan tüm bu eylemlerin ayrıca ahirette karşısına çıkacağını belirterek, daima dikkatli olmasını istemektedir. Allah bu durumu Lokman (a.s)'ın oğluna yaptığı şu nasihatle örneklendirmektedir: "Yavrucum! Ortada yalnızca hardal tanesi kadar bir şey de olsa, (yaptıklarınız) bir kayanın içinde (saklı) da bulunsa, yahut göklerin tepesinde ve yerin derinliklerinde de olsa, Allah onu aydınlığa çıkarır..." (31:16). İşte insan, özellikle de inanan bir kişi, yapmış olduğu tüm davranışların Allah tarafından gözetlendiği fikrine sahip olduğunda, eylem ve düşüncelerinde çok daha dikkatli olacaktır.

Kur'an, insanların dünyada yaptıkları davranışların sadece sürekli gözlemlendiğini değil, aynı zamanda onların sürekli melekler tarafından kaydedildiğini belirtmektedir.¹⁵ Kur'an'a göre, öz denetim işi bununla da kalmamakta, ahirette de devam etmektedir. Zira Kur'an, insanların dünyadayken yapmış oldukları davranışlara yine insanın kendisinin, kendi uzuvlarının; kulaklarının, gözlerinin, derilerinin, dillerinin, elleri-

¹³ Bkz. Kur'an, 3:5; 3:29; 10:61; 11:123; 14:38; 31:23.

¹⁴ Bkz. Kur'an, 20:7; 25:6; 21:110; 22:76; 29:52; 35:38; 43:80; 49:18; 40:19; 58:7; 9:78; 43:80; 64:4; 67:3; 87:8.

¹⁵ Bkz. Kur'an, 50:17-18; 82:10-12; 3:5; 60:1; 18:49.

nin ve ayaklarının şahitlik edeceğini dile getirerek,¹⁶ adeta insanı her taraftan ciddi bir öz denetim içine itmektir. Kur'an, hesap gününde insanın karşılaşacağı durumu şöyle ifade etmektedir: "Oku kitabını, muhasebeci (olarak) bugün üzerinde nefsin yeter!" (17:14).

Sonuçta Kur'an, insana her nerede olursa olsun, Allah'ın onunla beraber olduğunu, yaptıkları her şeyi gördüğünü (57:4), bütün sinelerin özünü bildiğini (57:6) ve ahirette dışarıdan her hangi bir şahide gerek kalmadan, bizzat kendi uzuvlarının şahitlik yapacağını belirterek, çok güçlü bir öz denetim ağı kurmuştur. Elbette böyle bir şeye inanan kişinin, kolay kolay bir kötülük yapması düşünülemez. Bu da insanların dış güçlerle değil, daha çok, iç denetim yoluyla, etkili bir şekilde idare edileceğini göstermektedir.

Çalışma Değeri

Kur'an'ın ideal bir toplum oluşturmadaki en temel prensiplerden ve ortaya koyduğu değerlerden birisi de hiç şüphesiz çalışmaya ilişkin emridir. Kur'an, çalışmayla ilgili olarak, "Ve insana uğruna çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir" (53:39) diyerek, genel bir ifade kullansa da, ayetleri dikkatli bir şekilde incelediğimizde, bunun iki boyutunun olduğunu görmekteyiz. Birincisi dünyadaki çalışmaların karşılığı, ikincisi ise ahirete yönelik çalışmaların karşılığıdır. Ahiretle ilgili olarak da "...ve işlerini heder ettirmeyeceğiz: (ama sonuçta) herkes kendi kazandığının hesabını verecek" (52:21) buyrulmaktadır. Neticede, insan ister dünya için çalışsın, isterse ahiret için, ona ancak çalıştığının karşılığı vardır. Kur'an'a göre hem dünya işlerinin düzgün gitmesinin ve başarıya ulaşmasının, hem de ahiret hayatının kazanılmasının tek yolu çalışmaktır.

İnsanların kazançları, onların yapmış oldukları işin niteliğine bağlıdır. Kur'an'a göre çalışmak suretiyle güzellikler ortaya koyanlar, bunun karşılığını daha fazlasıyla alabilecekleri gibi (42:23; 43:72), kötü sonuçlar doğuran çalışmaların da sonuçları kötü olacaktır. Ancak Kur'an insanlara, çalışmanın sadece, ahiret kazancı açısından şart olmadığını da hatırlatmaktadır. Kur'an bu durumu çok açık bir şekilde şöyle dile getirmektedir: "Halbuki, (ey insanogl) sana ve senden önce yaşamış olanlara vahyedilmiştir ki, Allah'tan başkasına ilahi sıfatlar yakıştırırsan bütün çabaların kesinlikle boşa gidecektir; çünkü (öteki dünyada) mutlak ziyana uğrayanlardan olacaksın" (39:65). Bu ve benzeri ayetlerden öyle anlaşılıyor ki, insanın ahiret kurtuluşu için sadece dünyevî maksatla çalışması yetmemekte, aynı zamanda kişinin imanlı olması da gerekmektedir.

¹⁶ Bkz. Kur'an, 24:24; 36:65; 17:36; 41:20-22.

Allah bir taraftan açık bir şekilde insanların çalışmasını emrederken (9:105), diğer taraftan da, hem birey hem de toplumsal refah ve mutluluğun temini için çalışmada birtakım ölçütler getirmiştir. Bu ölçütlerin başında da mesleki yeterlilik gelmektedir. Kur'an, değişik yerlerde bu konuya ışık tutmaktadır. Öncelikle, insanların her hangi bir işi yapabilmeleri için, o işte yeteri kadar bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Örneğin Kur'an, Hz. Davut (a.s)'un kıssasında bir mahkemeye ilgili olaydan bahsederken şöyle buyurmaktadır: "Biz de (buna karşılık) onun otoritesini güçlendirmiş ve kararlarında hikmet ve basiret üzere olmasını sağlamıştık" (38:20). Yine Kur'an hüküm verme konusunda, Hz. Davud ve Süleyman (a.s)'ın davaları ekinde yayılmış olan kişilerin kıssasını anlatırken, onlardan her birine bir hüküm ve ilim verildiğinden, ayrıca savaş meydanında harbin şiddetinden korunması için "zırh sanatının öğretildiğinden" bahsetmektedir (21:78-80).

Kur'an, tebliğ gibi önemli bir konuda da düzgün bir iletişimin ve buna bağlı olarak iknanın önemine değinerek, Hz. Musa'nın, Firavun'a giderken, kardeşinin de kendisiyle birlikte görevlendirilmesini istediğini şu sözlerle ifade etmektedir: "Ayrıca, kardeşim Harun'un konuşma tarzı benimkinden daha açık, daha düzgündür; öyleyse benim söylediklerimi doğrulayan bir yardımcı olarak O'nu benimle birlikte görevlendir..." (28:34; karş. 20:25-28).

Kur'an, ekonomik anlamda da mesleki yeterliliğe önem verdiğini Yusuf kıssasında dile getirmektedir. Allah bizzat Yusuf'a, "(eğriyi doğruyu ayırmaya yetecek) keskin bir muhakeme gücü ve (derin) bir kavrayış yeteneği" bahsettiğini belirtirken, (12:22), Yusuf da Mısır meliki kendisini özel danışman olarak görevlendirmek istediğinde, bu göreve itiraz ederek, "beni ülkenin hazineleri üzerinde görevlendir(in) ... güvenilir, bilgili bir gözcü, bir koruyucu olacağımdan emin olabilirsiniz" (12:55) diyerek, kendisinin ekonomi alanında daha yeterli olduğunu dile getirmiş ve melik de onun bu isteğini kabul etmiştir.

Aslında Kur'an, hangi iş olursa olsun, onun ancak ehline verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (4:58). Dolayısıyla Kur'an, sadece ilmi gerektiren alanlarda mesleki yeterliliğe dikkat çekmemekte, fiziki güç gerektiren işlerde bile, işi daha iyi yapan kişilerin önceliğine işaret etmektedir. Kur'an, Hz. Musa'nın Medyen suyu başındaki geçen hadiseyi aktararak, Medyen halkı peygamberinin kızlarının şu sözlerini dile getiriyor: "Kızlardan biri: 'Babacığım,' dedi, 'o'nu ücretli olarak yanında tut; çünkü ücretli olarak yanında tutabileceğin en güçlü ve en güvenilir kişi bu olacak!'" (28:26). Görüldüğü gibi Kur'an, insanların belki en basit iş olarak algılayabildikleri çobanlık mesleğinde bile, bazı fiziki özelliklerin aranması gerektiğini insanların dikkatine sunmaktadır. Hatta Kur'an, mesleki yeterliliği sadece insanlar için değil, cinler için bile ön plana çıkar-

maktadır. Kur'an, Hz. Süleyman (a.s)'ın kıssasından bahsederken, Sebe kraliçesinin tahtını kimin daha çabuk getirebileceği sorulduğunda, cinlerden bir ifritin bunu yapabileceğini, zira kendisinin güçlü ve güvenilir biri olduğunu ileri sürdüğünü (27:39-40) anlatır.

Yukarıda verdiğimiz tüm örneklerden öyle anlaşılıyor ki, insanın dünya ve ahiret kazancı, kendi çalışmasıyla doğru orantılıdır. Bununla beraber, ahiret kazancı için sadece salt anlamda çalışmanın yetmediği, bu noktada çalışmanın niceliği kadar niteliğinin de önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca Kur'an, sadece özel bilgi ve beceriyi gerektiren işlerde değil, sıradan günlük işlerde bile, belli bir mesleki yeterliliğin olması gerektiğini ortaya koymakta ve bunu çeşitli örneklerle insanların dikkatine sunmaktadır.

Özgüven Değeri

Kur'an'ın insanlığa getirdiği en önemli değerlerden birisi de, onları sahte güçlere boyun eğmekten kurtararak özgürleşmesine, onurlarının ve gururlarının korunmasına yönelik getirdiği özgüven değeridir. Kur'an her şeyden önce, Allah'ın kudretinin yegane ve mutlak bir kudret olduğunu ilan ederek,¹⁷ bütün göklerin ve yerin mülkünü kendisine ait olduğunu (67:1; 57:2,5), hem diriltebileceğini hem de öldürebileceğini (9:116; 35:1), yeryüzündeki tüm canlıların ipini elinde tuttuğunu (11:56), yeryüzünde hiçbir şeyin Allah'ı aciz bırakamayacağını (42:31), dolayısıyla insanların hiçbir şeyden korkmamaları (33:39), hiçbir varlığa boyun eğmemeleri (33:48) ve ihtiyaçlarını da doğrudan Allah'tan istemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece Kur'an, insanların Allah'tan başkasına kul olmamaları gerektiğini belirterek (11:2), gerçek anlamda onları özgürleştirmektedir. Bu bağlamda Kur'an, sık sık göklerin ve yerin örneksiz yaratıcının sadece Allah olduğunu ve bir şeyi yaratmayı ya da olmasını istediğinde, ona sadece "ol" demesinin yeterli olduğunu ifade etmektedir.¹⁸

Allah, genel olarak insanların sadece kendisine dayanmasını ve güvenmesini isterken (13:11; 86:4), özelde inananları, kendisinin koruyup müdafaa edeceğini, onların gerçek dostu ve yardımcısının ancak kendisinin olduğunu belirtmekte¹⁹ ve diğer inanç müntesiplerine, kafirlere karşı daha mesafeli, onurlu ve dik durmalarını istemektedir. Allah, özellikle müminlerin, dostlarının ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar olduğunu (5:51; 4:139), onların gerçek dost ve yardımcılarının önce Allah, sonra Rasul'ü sonra da iman etmiş olan kişiler olduğunu belirtmekte (5:55) ve onların müminlere karşı mütevazı, kafirlere karşıysa başları

¹⁷ Bkz. Kur'an, 2:117; 73:9; 85:16.

¹⁸ Bkz. Kur'an, 2:117; 36:82; 16:40; 54:50.

¹⁹ Bkz. Kur'an, 22:38; 37:171-173; 58:21; 11:54-55; 65:3; 47:11.

yukarıda olmaları gerektiğini²⁰ dile getirmektedir. Bu bağlamda Kur'an, müminlere dost ve yardımcı olarak Allah'ın yeteceğini vaad etmekte (4:45; 4:132), üstünlük ve izzet'in ancak Allah'a, Rasul'üne ve müminlere ait olduğunu (63:8; 35:10), zilletin ise kafirlere has olduğunu (3:112) belirtmektedir. Kur'an bir bütün olarak, insanların sadece Allah'a güvenmelerini gerektiğini vurgulamakta ve şöyle demektedir: "...O halde Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve iman edenler yalnız Allah'a güvensinler." (5:11).

Kur'an, insanın günlük işlerinde de kimseye boyun eğmemesi gerektiğini, her türlü iyilik ve kötülüğün yegane yaratıcısının Allah olduğunu, her hangi bir olumsuzluk karşısında, onu giderecek olanın yine sadece Allah olduğunu belirtmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Ve eğer Allah sana bir zarar vermek isterse kendisinden başka kimse onu gideremez; ve eğer sana iyilikte bulunursa da unutma ki O, dilediğini yapmaya kadirdir." (6:17). Dolayısıyla Kur'an, dünyada hiçbir şeyin Allah'ı aciz bırakamayacağını, ne yerde ne de gökte kendisinden başka bir dost ve yardımcı bulunmayacağını (29:22), Allah'ın dilemesi haricinde hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini, mutlak anlamda Allah'ın kudret sahibi olduğunu (41:47; 42:9), Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibetin isabet edemeyeceğini (64:11) ve sadece Allah'a güvenilmesi ve tevekkül edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.²¹

Kur'an'ın insanlara özgüven kazandırmada kullandığı diğer argümanlardan birisi de rızık ve ecel konusudur. Kur'an her şeyden önce, yeryüzündeki tüm canlıların rızıkının Allah'a ait olduğunu,²² rızıkın tamamen kendi kontrolünde olduğunu, dilediği kimseye rızıkı genişlettiğini, dilediğine ise daralttığını belirterek,²³ insanların bu konuda endişe etmemeleri, onurlarını kıracak yollara başvurmamaları gerektiğini belirtmektedir.

Dünya hayatında insanların en çok endişe ettikleri konulardan birisi de yaşamını devam ettirme kaygısıdır. Bu konuda Kur'an, insanlara bir güven duygusu kazandırarak, onları lüzumsuz bir takım kaygı ve korkulara kapılmaktan kurtarmaktadır. Nasıl ki Allah yaratma, bir işi dileme ve yapma, rızık istediğine istediği şekilde verme kudretine sahipse, aynı şekilde insanların yaşam süresini tayin etme konusunda da yegane hüküm sahibidir. Öncelikle Kur'an, Allah'ın izni olmadan hiçbir kişinin ölmeyeceğini (3:145), diğer taraftan da insanların her nerede olursa olsun, göğe yükselen kulelerde olsalar bile, (4:78), savaş zaman-

²⁰ Bkz. Kur'an, 5:54; 9:73; 48:29; 66:9.

²¹ Bkz. Kur'an, 9:51; 11:88; 45:19; 58:10; 64:13.

²² Bkz. Kur'an, 11:6, 56; 17:31; 29:60; 42:19.

²³ Bkz. Kur'an, 3:26; 13:26; 28:82; 29:62; 30:37; 24:38; 34:36; 34:39; 39:52; 42:49-50; 53:48; 42:12; 57:2; 57:5; 65:3.

larında savaşa çıkmayıp evde saklansalar da (3:154) ölümden kaçamayacaklarını,²⁴ herkese bir ömür tayin edildiğini (35:11) ve ömrün hiçbir şekilde ne uzatılabileceğini ne de kısaltılabileceğini belirtmektedir.²⁵

Tüm bu ayetler bize, ne rızık ne de ecel konusunda, insanların her hangi bir endişeye kapılmamaları, bunun için de onurlarını rencide edici her hangi bir davranışa yönelmemeleri gerektiğini, yalnızca her şeyin yaratıcısı ve takdir edicisi olan Allah'a güvenmeleri ve dayanmaları gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Kur'an, özellikle Müslümanların kendi aralarında, toplumdaki münafık, kafır, Yahudi ve Hıristiyanlara karşı nasıl davranması gerektiğini belirterek (25:72; 25:63), her yer ve zamanda, onurlarını korumaları gerektiğini, zira gerçek izzetin sadece Allah'a, Rasul'üne ve Müslümanlara ait olduğunu ifade etmektedir.

Ahlaki Değerler

Değerler açısından Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu en temel konulardan birisi hiç şüphesiz ahlaki değerlerdir. Kur'an, ahlaki değerlere öylesine önem verir ki, neredeyse hemen her ayet ve surede, mutlaka ahlakla ilgili önemli mesajların yer aldığını görürüz. Hatta Kur'an, çok sıradan bir davranış şekli olan, eve girme ve soru sorma adabından (33:53, 59), en üst seviyedeki uluslar arası ilişkilere kadar tüm işlerin belli ahlaki ilkeler çerçevesinde yapılmasını istemektedir. Ancak biz, Kur'an'ın insanlığa getirdiği ahlaki ilkeleri kategorik olarak şu iki temel çerçevede ele alıp inceleyebiliriz. Bunlar, bireysel nitelikli ahlaki değerler ile toplumsal nitelikli ahlaki değerlerdir. Aslında bu ahlaki değerleri, mutlak anlamda böyle gruplara ayırmak pek doğru olmayabilir, zira bazen daha çok bireyi ilgilendiren ahlaki bir ilke ya da prensip toplumu, toplumsal olarak kategorize edebileceğimiz ahlaki bir durum da bireyi ilgilendirebilir.

Kur'an'ı incelediğimizde, bazen ahlakla ilgili doğrudan, bazen dolaylı, bazen de ibadetler yoluyla birtakım olumlu davranışların kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Şimdi kısa olarak birkaç örnek verelim.

Bireysel nitelikli ahlaki değerler: Kur'an daha çok bireysel nitelikli olmak üzere, her şeyden önce insanın hoşgörü sahibi olmasını (2:109; 7:199), şükredici olmasını (2:152), güçlülere karşı sabretmesini;²⁶ azimli olmasını (3:159; 2:155), her hangi bir şey hakkında hüküm verirken kuruntu ve iddialardan uzak, gerçek bilgiye dayanmasını,²⁷ ahde vefalı olmasını (2:40; 5:1), dürüst olmasını (2:42), sözünde durmasını (2:224), emanetlerini ve ahitlerini gözetmesini (70:32), ölçü ve tartıda

²⁴ Bkz. Kur'an, 33:16; 3:156; 3:168.

²⁵ Bkz. Kur'an, 3:145; 7:34; 16:61;35:11; 71:4.

²⁶ Bkz. Kur'an, 3:159; 2:45, 155.

²⁷ Bkz. Kur'an, 2:113; 22:17; 34:26; 2:62; 2:111.

dürüst olmasını,²⁸ tutum ve davranışlarında tutarlı ve dengeli olmasını,²⁹ güçlü bir iradeye sahip olmasını (2:35), iyimser ve ümitvar olmasını,³⁰ kötülüğü güzellikle savmasını (23:96) hatta kötülüğe karşı iyilik etmesini,³¹ harcamalarında dengeli olmasını,³² nezaketli olmasını (4:86), ihtiyatlı davranmasını (4:102) ve itidalli olmasını emretmektedir.³³

Olumsuz ahlaki nitelikler olarak da Kur'an, özellikle Müslümanların fuhşiyattan (çirkinliklerden), zulümden, azgınlıktan, saldırganlıktan (16:90; 7:33), miskinlikten (3:146) cimrilikten,³⁴ her hangi bir zorluk karşısında yılmaktan ve zaaf göstermekten, uzak durmalarını istemektedir. Ayrıca her türlü hırsızlığı (5:38-39) ve insanları alaya almayı da (104:1) yasaklamaktadır.

Toplumsal nitelikli ahlaki değerleri: Kur'an, bir taraftan bireylerin ahlaki açıdan olgunlaşmasına yönelik bir takım ahlaki prensipler vaz ederken, diğer taraftan da sadece bireyi değil, toplumun diğer fertlerini de ilgilendiren ahlaki ilkeler ortaya koymuştur. Bu noktada Kur'an, bazen toplu halde birtakım ahlaki ilkelerden bahsetmiş, bazen de ayrıntılı olarak muayyen bazı ahlaki ilkeler ortaya koymuştur.

Kur'an başta anne-babaya itaat etmeyi, yakınlara, yoksula, yolda kalmışa, öksüzlere, akrabalara, biçarelere yardımcı olunmasını ve eşlerin birbirlerine karşı görevlerini tam olarak yerine getirmeyi tavsiye eder.³⁵ Yine Kur'an, mutlak anlamda canın korunmasını (2:178-179), kan dökülmemesini, hiç kimsenin evinden ve yurdundan çıkarılmamasını ve savaşlarda ahitlerin yerine getirilmesini (2:84, 177) emretmektedir. Kur'an, evrensel bir ilke olarak, insanların toplumda ne zulmetmesini ne de zulme uğramasını ister (2:279, 282). Çalışma ve dini sorumluluk açısından, kadın erkek arasındaki eşitliği,³⁶ birlikte karar vermeyi, danışmayı,³⁷ dini özgürlüğü,³⁸ adil olmayı,³⁹ insanlar arasında düzeltmeyi (2:224), dayanışmayı,⁴⁰ paylaşmayı,⁴¹ emanete riayet etmeyi,⁴² şiddete

²⁸ Bkz. Kur'an, 6:152; 17:35; 26:181-183; 83:1-3.

²⁹ Bkz. Kur'an, 2:44; 61:2-3; 62:5; 39:18; 31:18-19.

³⁰ Bkz. Kur'an, 39:53-54; 15:55-56; 12:87; 94:5-6.

³¹ Bkz. Kur'an, 28:54-55; 41:34-35.

³² Bkz. Kur'an, 17:26-27, 29; 6:141; 7:31.

³³ Bkz. Kur'an, 5:87; 5:94; 7:31-32; 25:67; 67:12.

³⁴ Bkz. Kur'an, 3:180; 4:37; 9:34; 17:31, 100; 33:19; 47:38; 57:24; 64:16; 92:8-11.

³⁵ Bkz. Kur'an, 2:83, 215, 177; 2:220; 17:26; 4:34-36.

³⁶ Bkz. Kur'an, 3:195; 57:12-14; 57:18; 58:1; 40:40; 47:19; 48:5; 37:149-152; 16:58; 53:21-22; 43:19; 17:40; 33:35-36; 4:32; 43:17-18.

³⁷ Bkz. Kur'an, 3:159; 42:38; 27:30-35; 2:233; 3:159; 7:104-114; 27:29-34; 42:38.

³⁸ Bkz. Kur'an, 2:114, 145, 272, 256; 2:272; 33:45; 26:3; 35:8; 18:6; 26:118; 13:31; 15:89; 16:82; 10:41; 11:12; 5:48, 92, 99; 6:107; 13:40; 88:21-22; 6:108; 7:188; 72:26; 42:48.

³⁹ Bkz. Kur'an, 5:8; 5:106; 4:135),

⁴⁰ Bkz. Kur'an, 22:28; 3:96-97; 2:117; 2:198; 6:143.

karşı misliyle karşılık vermeyi veya tercihen affetmeyi (16:126), karşılıklı sözleşmelerde ahde vefayı,⁴³ dürüst şahitlik yapmayı,⁴⁴ ve son olarak iyilik konusunda yarışmayı emretmektedir.⁴⁵

Olumsuz özellikler açısından baktığımızda Kur'an'ın, toplumda insanları kaosa sürükleyecek, ya da toplumun huzur ve barışını bozacak tüm eylemleri yasakladığını görmekteyiz. Bu bağlamda Kur'an, kesinlikle haksız bir gerekçeyle adam öldürmeyi,⁴⁶ bozgunculuk yapmayı, fitne çıkarmayı,⁴⁷ gıybeti (49:12), zannı,⁴⁸ içki ve kumarı⁴⁹ da kesin bir şekilde yasaklar.

Görüldüğü gibi Kur'an, bir taraftan daha çok bireysel nitelikli ahlaki davranışlarla erdemli kişiler yetiştirmeyi amaçlarken, diğer taraftan da daha çok toplumsal ahlaki değerler yoluyla, bu fertlerin yaşayacağı ideal toplumlar oluşturmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak Kur'an'ın ahlaka ilişkin emir ve yasaklarına baktığımızda, insan hayatının her alanını kuşattığını ve onu hiçbir zaman kendi başına bırakmadığını görmekteyiz.

Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Hedefler

Kur'an, insanlara birtakım değerler getirirken, aynı zamanda onların belli hedeflere ulaşmalarını da amaçlamaktadır. Bu hedefler, sadece dünya merkezli olmayıp, aynı zamanda ahirete yöneliktir. Zaten Kur'an'ın en önemli özelliği de dünya ve ahiret dengesini kurarak, insanların hem bu dünyada, hem de öbür alemde mutlu ve başarılı olmalarını sağlamaktır. İşte Kur'an'ın insanlığa getirdiği hedeflerden bazıları şunlardır:

İnsanı Takva Sahibi Yapmak

Kur'an'ın inananlara yönelik en temel hedeflerinden birisi, onları takva sahibi yapmaktır. Takva kavramı bir bakıma İslam'ın özünü oluşturmaktadır. O halde takva nedir? Takva "insanın kendisini Allah'ın himayesine koyarak, ahirette zarar ve elem verecek şeylerden iyice korunmasıdır." Takvaya ermenin de birtakım kuralları vardır. Bunların başında Allah'a samimiyetle ibadet etmek ve fenalıklardan korunmak gelmek-

⁴¹ Bkz. Kur'an, 3:92; 2:254; 14:31; 13:22; 8:3; 2:3, 215, 219, 265, 267, 272-274; 3:92; 4:38-40; 63:10.

⁴² Bkz. Kur'an, 4:58; 8:28; 23:8; 70:32.

⁴³ Bkz. Kur'an, 16:91; 2:27, 177; 3:76; 5:1, 13.

⁴⁴ Bkz. Kur'an, 2:140; 4:135; 5:8, 106; 25:72; 65:2; 70:33.

⁴⁵ Bkz. Kur'an, 11:7; 2:148; 5:48; 35:32; 57:21; 23:57-61.

⁴⁶ Bkz. Kur'an, 2:178; 4:92-93; 5:32; 17:33; 25:68.

⁴⁷ Bkz. Kur'an, 5:64; 11:85, 116; 13:25; 16:88; 26:183; 28:84.

⁴⁸ Bkz. Kur'an, 6:148; 43:20; 16:35.

⁴⁹ Bkz. Kur'an, 2:219; 4:43; 5:90-91.

tedir. Zira Kur'an, iyilik ve ibadette nicelikten ziyade niteliğe, yani ihlase önem vermektedir. Kur'an'ın ifadesiyle önemli olan, dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na kulluk etmektir.⁵⁰ Konuyla ilgili bir ayette Allah şöyle buyurur: "Ey insanlar! Sizi ve sizden önce yaşamış olanları yaratan Rabbinize kulluk edin ki, O'na karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız" (2:21). Allah'ın sık sık hatırlattığı hususlardan birisi de hiç şüphesiz insanların fenalıklardan korunmasıdır (39:28).

Kur'an'a göre hedef çok yaşamak değildir. Kur'an'ın ifadesiyle elbette insanlardan çoğu bin sene dahi yaşamak ister ((2:96). Ancak önemli olan kişinin çok yaşaması değil, kaliteli yaşamasıdır. Kur'an, insanların Müslüman olarak yaşayıp Müslüman olarak ölmesini istemekte (2:217; 3:102), "azığın en hayırlısının takva azığı" (2:197), en güzel elbisenin "takva elbisesi"(7:26) ve en nihai sonucun da takva olduğunu (20:132) belirtmektedir. Zira Kur'an, her hangi bir kişinin dininden dönerek ya da kafir olarak ölmesi halinde, o kişinin bütün amellerinin dünya ve ahirette heder olacağını ve cehennemlik olacağını belirtmektedir (2:217).

Kur'an farklı ayetlerde, o günkü Arap toplumundaki bazı adetlerin, örneğin yüzleri doğuya veya batıya çevirmenin (2:177), ya da evlere arkalardan girmenin iyilik olmadığını (2:189), esas iyilik ve takvanın İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarını samimi bir şekilde yerine getirmekle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Kur'an en geniş bir şekilde, takva sahibi kişilerde bulunması gereken özellikleri de şöyle sıralamaktadır: İnanç esasları olarak başta Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve bütün peygamberlere iman etmek; yakınlarına, öksüzlere, biçarelere, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirlere seve seve mal vermek; bollukta ve darlıkta infak etmek, kızdıklarında öfkelerine hakim olmak, insanların kusurlarını affetmek, namazı kılmak ve zekatı vermek; anlaş-tıkları vakit ahitlerini yerine getirmek, özellikle de sıkıntı ve hastalık hallerinde ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve sebat etmek (2:177; 3:134). Aslında yukarıdaki esaslar, bir bakıma İslam'ın özünü teşkil etmektedir. Dolayısıyla gerçek anlamda takvaya ulaşmak için, hem inanç, hem ibadet, hem de ahlaki esaslara inanıp onları uygulamak gerekmektedir. Kur'an'a göre, sadece yukarıda ve diğer birtakım ayetlerde sıralanan bazı ritüelleri yapmak yeterli değildir. Önemli olan onlara inanarak samimi bir şekilde gereğini yerine getirmektir. Zira Kur'an, kurban kesmekle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Onların ne etleri Allah'a ulaşır, ne de kanları; lakin O'na ulaşan, yalnızca sizin O'na karşı gösterdiğiniz bilinç ve duyarlıktır..." (22:37). Kur'an, insanlar arasında da üstünlük açısından tek kriterin takva olduğunu belirterek (49:13), gerçek anlamda insanlar arası eşitliği ortaya koymuştur.

⁵⁰ Bkz. Kur'an, 39:11, 14; 40:14, 65; 16:52.

Dünya-Ahret Dengesini Sağlamak

Kur'an'ın, baştan sona ısrarla üzerinde durduğu en temel konulardan birisi de hiç şüphesiz, dünya-ahret dengesinin oluşturulmasıdır. Aslında bu durum oldukça paradoksal bir durumdur. Zira zaman olarak kıyaslandığında, dünya hayatı ahiret hayatına göre kıyaslanamayacak derecede kısa olmasına rağmen, sonsuz hayatın temellerinin de bu dünya hayatında atıldığını görmekteyiz. Meseleye bu açıdan baktığımızda, dünya hayatının azımsanamayacak derecede önemli; diğer taraftan ise, gerek süre olarak, gerekse nimet açısından, dünya hayatının ahiret hayatına kıyasla son derece küçük bir yer işgal ettiğini görmekteyiz. İşte yüce Allah, sık sık insanları uyarak, gerçek hayatın ahiret yurdu olduğunu hatırlatarak, dünya hayatına ancak yaşanacak süre kadar önem verilmesi gerektiğini, esas olanın ahiret hayatını kazanmak olduğunu hatırlatmaktadır. Elbette bunu söylerken Kur'an, hiçbir zaman dünya hayatını tamamen yok sayma gibi bir cihete de gitmemiştir. Kur'an, dengeli bir şekilde, ancak daima ahiret hayatını önceleyen bir denge kurulmasını istemiştir.

Öncelikle Kur'an, sadece dünya hayatını ya da sadece ahiret hayatını istemenin doğru olmadığını belirtir. Bu konuda Kur'an, "...Ey Rab-bimiz! Bize bu dünyada ver, diye dua ederler -böyleleri, ahiretin nime-tinden nasib almayacaklardır" (2:200) şeklinde buyurarak, sadece dünya hayatını istemenin doğru olmadığını belirtirken, bir başka ayette de Allah, Karun'a hitaben "Allah'ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca ahiret yurdunda (iyi bir yer tutmanın) yolunu ara; bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasibini de unutma" (28:77) demiştir. Böylece sadece ahiret yurduna önem ve ağırlık vermenin de doğru olmadığı bizlere hatırlatılmış olmaktadır. Bunun yerine Allah, insanların hem dünyada hem de ahirette kendilerine iyilik ve güzellik verilmesini istemelerini emretmektedir (2:201; 7:156). Bununla beraber Kur'an, değişik yerlerde dünya hayatıyla ilgili betimlemeler yapmakta (3:14) ve asıl önemli olanın ahiret hayatı olduğunu vurgulamaktadır.⁵¹

Kur'an, yukarıdaki ayet meallerinde de gördüğümüz gibi, dünya ve ahiret hayatından sadece birisini tercih etmenin doğru olmadığını belirtirken, dünya ve ahiret hayatının özelliklerini karşılaştırmalı olarak insanların dikkatine sunmaktadır. Kur'an'a göre dünya hayatı, "geçimi az"⁵² "yakın hayat" (10:24; 87:16), "aldatıcı bir zevkten başka bir şey olmayan" (3:185; 10:23), "bir oyun, eğlence ve süsten ibaret,"⁵³ "alçak bir yer" (7:169), "rüzgarların savurduğu bir çöp kırıntısı" (18:45), "kısa bir geçinme yeri" (40:39, 3:14) bir övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışı-

⁵¹ Bkz. Kur'an, 3:14; 4:77; 87:16-17; 28:60.

⁵² Bkz. Kur'an, 4:77; 9:38; 10:70; 13:26.

⁵³ Bkz. Kur'an, 6:32; 47:36; 57:20.

nın yer aldığı (57:20) bir mekan olarak tasvir edilmektedir. Diğer taraftan ahiret hayatıyla ilgili olarak da, asıl varılacak güzel yerin Allah'ın yanı olduğu (3:14), "ahiret ödülünün ve yurdunun daha hayırlı olduğu,"⁵⁴ ahiretin güzel bir gelecek (38:40), "sonu güzel olan yurt" (13:24), "sevapça ve umutça daha hayırlı bir yer" (18:46), "rızkı daha hayırlı ve daha sürekli" (20:131), "daha hayırlı ve daha kalıcı,"⁵⁵ "dereceler bakımından da, üstünlük bakımından da daha büyük" (17:21), buna karşılık "azabı da daha çetin ve daha sürekli" (20:127; 39:26) olduğu ifade edilmektedir.

Kur'an, dünya ve ahiret hayatıyla ilgili yukarıdaki değerlendirmeleri yaptıktan sonra, "Allah'a karşı sorumluluk bilinci duyan herkes için (iki hayattan) en iyisi, en üstünü ahiret hayatı olduğuna göre artık aklınızı kullanmayacak mısınız?" (7:169) diyerek yine de tercihi insanın kendisine bırakmaktadır. Eğer insan, sadece dünya hayatı ve süsünü isterse, orada onlara amellerinin karşılığının tam olarak verileceğini (11:15), ancak ahirette onlar için ateşten başka bir şey olmadığını ve yaptıkları amellerin hepsinin de boşa çıkacağını belirtmektedir (11:16). Başka bir ayette de, "Kim öteki dünyada kazanç elde etmeyi isterse onun kazancında bir artış sağlarız: bu dünyada bir kazanç isteyene ise ondan bir şeyler veririz, fakat böyle biri, öteki dünya(nın nimetlerin)den hiçbir pay alamayacaktır" (42:20) diyerek, nihai tercihi insanın kendisine bırakmaktadır.

Sosyo- Ekonomik Adaleti Gerçekleştirmek

Kur'an, yeryüzündeki canlıların beslenmeleriyle ilgili her hangi bir sorunun olmadığı konusunda ısrar eder, zira Allah, dünyadaki her yaratık için kafi derecede yiyecek yaratmıştır (11:16; 6:151). Eğer yeryüzünün her hangi bir köşesinde, mutlak bir fakirlik varsa, bu durum kaynakların yetersizliğinden değil, aksine adil olmayan ekonomik ve siyasi sistemlerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Kur'an, sosyal sınıf, inanç, renk veya cinsiyet ayrımı yapmadan, kanun önünde mutlak eşitliği tanıyıp isterken; ekonomik anlamda mutlak bir eşitliği ya da mutlak bir mal varlığı dağılımını da istememektedir. Kur'an, toplumun belli bir düzen içinde devamını sağlamak için (43:32), Allah'ın herkesi eşit bir şekilde yaratmadığından söz eder. Dolayısıyla insanlar arasında biyolojik ve psikolojik açıdan olduğu kadar, sosyo-ekonomik açıdan da farkın olması oldukça doğaldır. Ancak Kur'an, bu farklılıkların kesinlikle, yok-sul kesim aleyhine suiistimal edilmemesini emretmektedir.

Kur'an'ın, Allah'a imandan sonra en çok tekrarladığı, hatta ahirete imanla eş değer tuttuğu hususlardan birisi de hiç şüphesiz, toplumda

⁵⁴ Bkz. Kur'an, 12:57, 109; 16:41; 3:198; 42:36.

⁵⁵ Bkz. Kur'an, 28:60; 16:96; 87:17.

sosyal dayanışma konusudur. Kur'an pek çok yerde, Allah'a kulluk edip, ona hiçbir şeyi ortak koşmayarak, başta anne-baba olmak üzere toplumda kırılğan bir yapıya sahip olan akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolcuya ve himaye edilenlere yardım edilmesini tavsiye etmektedir (4:36; 17:23). Kur'an, özellikle Mekke döneminde bu sosyal dayanışma konusuna o kadar önem vermiştir ki, bazı ayetlerde yoksulu doyurmayanlar cehennemle tehdit edilirken (69:34; 74:44), bazı ayetlerde de doğrudan iman konusuyla ilişkilendirilerek bu tür insanlar, ahiret gününü yalanlayanlarla bir tutulmuştur (107:1, 3-7). Diğer taraftan toplumdaki bu tür insanlara yardım eden kişiler de sürekli olarak övülmüş ve karşılığında cennet nimetleriyle müjdelenmişlerdir (76:8). Kur'an yoksulu, yetimi, akrabaya bakmakla bakmamayı "sarp yokuşa" (90:11-12) benzetmekte, toplumun bu aciz kesimine yardım edenleri sarp yokuşa tırmananlar olarak değerlendirirken, yardımcı olmayan kişileri de sarp yokuşa tırmanamayanlar olarak nitelendirmektedir (90:10-16).

Aslında Kur'an'a göre, yoksula yardım etmek, zenginler tarafından fakirlere yapılan bir lütuf olmayıp, dini bir vecibedir. Kur'an çok açık bir şekilde, "onların mallarında belli bir hisse vardır; saile ve mahruma (isteyene ve utancından dolayı istemeyip mahrum kalana)" (70:24-25) diyerek, zenginlerin bu görevlerini ifa etmelerini istemektedir. Yine Kur'an'a göre, zenginlerin mallarından fakirlere yardım etmeleri, mallarında bir arınma ve yücelme olarak tavsif edilmiştir ((92:18). Kur'an, öksüz ve yetimlere yardım edilmemesi şöyle dursun, onların azarlanmasını bile reddetmektedir (93:9-10).

Yukarıda örnek olarak verdiğimiz tüm bu ayetlerden ortaya çıkan husus şudur: Kur'an, katı bir bencilliği reddederek, Allah'ın vermiş olduğu rızkın mutlak olarak eşit olmasa bile, toplumda tabii ihtiyaçları karşılayacak tarzda paylaşılmasını istemektedir. Bu yüzden Kur'an, hali vakti yerinde olanlara, Allah'ın rızkından bol bol yemelerini, istifade etmelerini, ancak bunları yaparken de hiçbir zaman fakirleri unutmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır (22:28).

Tabii ki Kur'an, toplumda sosyal dayanışmayı, sosyal adaleti temin için sadece birtakım tavsiyelerle kalmamış, bir taraftan olumlu yaptırımlar getirirken, diğer taraftan da caydırıcı yaptırımlar öngörmüştür. Olumlu yaptırımlar olarak Kur'an, her şeyden önce kişinin rızkını temin için, kendi bireysel çalışmasını emretmektedir. İslami anlayışta çalışma, kişinin kendi hayatını devam ettirebilmek amacıyla yaptığı her türlü meşru iş ve gayrettir ve dini bir emir ve ibadet olarak telakki edilmiştir. Kur'an'ın bu konudaki öğretisi açıktır. Allah ancak çalışan ve azimle gayret eden kişilere yardım edecektir (29:69). Ancak çalışmak için yeterli fiziki donanımına sahip olamayan ya da çeşitli nedenlerden dolayı ihtiyaç

içinde olan kişilerin tabii ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, Kur'an'ın ortaya koyduğu en temel prensiplerden bir diğeri de zekat ve sadakadır. Dolayısıyla zengin olan her Müslüman, malından belli bir oranda fakirlerle vermekle yükümlüdür.⁵⁶ Sadaka ise zekat kadar zorunlu olmamakla beraber yine de Müslümanların malından vermeleri gereken bir paydır.⁵⁷ Elbette buradaki amaç, bir dilenenler gurubu yaratmak değil, toplumda dengeyi ve asayiş sağlamaktır. Kur'an'ın malın dağıtımıyla ilgili olarak ortaya koyduğu prensiplerden üçüncüsü de miras hukukudur.⁵⁸ İslami anlayışta mirasın amacı, mal ve mülkün sadece birkaç elde değil, daha geniş bir şekilde sirkülasyonunu sağlamaktır. Miras dağıtımını özellikle kadınlar açısından çok daha önemli sonuçlar doğurmaktadır. Zira dünyanın her yerinde bu konuda en çok haksızlığa uğrayan kadınlardır. Dolayısıyla İslam'ın öngördüğü miras dağılımı sağlandığında, kadınlar daha fazla ekonomik faaliyetlere katılabilecekler, daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip olabilecek ve sonuçta bu olumlu durum, onların çocuklarına ve aile hayatlarına da yansiyacaktır.

Kur'an, bir taraftan toplumdaki sosyal dayanışmayı temin için olumlu yaptırımlar öngörürken, diğer taraftan sosyal dayanışmayı engelleyen eylemleri de yasaklamıştır. Bunların başında faiz gelmektedir. Kur'an, çok açık bir şekilde faizi yasaklayarak,⁵⁹ malın ve varlığın fakirden zengine geçmesini, ekonomik adaletsizliğin artmasını ve hepsinden de öte toplumda sadece faiz yoluyla kazanç temin eden atıl bir sınıfın oluşmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Kur'an bir taraftan faizi yasaklarken, diğer taraftan tüm meşru olmayan ticari eylemleri de yasaklamıştır. Bu bağlamda, örneğin tekerciliği, stok yapmayı kumar ve şans oyunları ile her türlü alkol ve benzeri uyuşturucu maddelerin satılmasını da yasaklamıştır (2:219; 5:90-91). Son olarak Kur'an, Müslümanların yemesini, içmesini ve meşru şartlar altında hayatın diğer zevklerini de tatmasını isterken, aşırı tüketimi yani israfı da (7:31) yasaklamıştır. Bununla birlikte İslam, israfın her türüsünü yasaklarken, cimriliği de⁶⁰ aynı şekilde yasaklamıştır. İslam'ın bu konudaki tavrı orta yoldur. Dolayısıyla bir Müslüman, önce temel ihtiyaçlarını karşılayacak, ondan sonra, toplum ancak belli bir seviyeye geldiğinde, diğer şeyler için harcama yapabilecektir.

Örnek Bir Toplum (Ümmet) Oluşturmak

Kur'an bir taraftan ideal bir insan tipi yaratmaya çalışırken, diğer taraftan da diğer insanlara örnek olabilecek bir toplumun (ümmetin)

⁵⁶ Bkz. Kur'an, 2:43, 110, 177, 215, 267, 273, 3:92 vd.

⁵⁷ Bkz. Kur'an, 2:83, 3:17; 4:36 vd.

⁵⁸ Bkz. Kur'an, 4:2, 11-12, 176.

⁵⁹ Bkz. Kur'an, 2:275-276, 278-279; 130; 4:161; 30:39.

⁶⁰ Bkz. Kur'an, 3:180, 4:37, 9:35 vd.

oluşturulmasından bahsetmektedir. Kur'an'ın deyimiyle, "İslam toplumu" diğer toplumlar için örnek bir toplumdur. Kur'an bu toplumu, "dengeli ve ölçülü bir toplum" (2:143) ve "insanlık (insanlığın iyiliği) için çıkarılmış hayırlı bir topluluk" (3:110) olarak tasvir etmektedir.

Acaba bu dengeli ve ölçülü ümmetin ya da hayırlı ümmetin özellikleri nelerdir? Kur'an bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Siz, insanlığın iyiliği için çıkarılmış hayırlı bir topluluksunuz; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız" (3:110). Başka bir ayette, bu hayırlı ümmetin özellikleri biraz daha geniş bir şekilde şöyle tavsif edilmektedir: "Onlar, Allah'a ve Ahiret Gününe inanırlar; doğru olanı emreder, eğri olandan alıkoyarlar ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır: işte bunlar dürüst ve erdemli kimselerdendir" (3:114).

Kur'an, oluşturulacak bu örnek toplumun, fonksiyonunu da şu şekilde açıklamıştır: "(O yardıma layık olanlar ki) kendilerini yeryüzünde egemen kılsak (dahi) salâta devam ederler, arınmak için verilmesi gerekeni verirler, yapılması iyi ve doğru olanı emreder, yanlış ve kötü olanı yasaklarlar..." (22:41).

Yukarıdaki ayetlere baktığımızda, Kur'an'ın ortaya koymaya çalıştığı örnek toplumun, dini bir takım vecibeleri yerine getirmelerinin ötesinde, temel olarak toplumun huzurunu temin için iki önemli misyonla görevlendirildiklerini görmekteyiz: Bunlar da iyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmaktır. Böylece Kur'an, ideal bir toplum oluşturmayı hedeflemektedir.

Bir İnanç Toplumu Oluşturmak

Kur'an her ne kadar, Hz. Muhammed'i son peygamber, İslam dini ni en son ve kamil bir din, İslam ümmetini de tek ümmet olarak kabul etse de,⁶¹ kendisinden önce gelen peygamberlerin ve getirdikleri dinin varlığını daima kabul edip, onları tasdik etmiş ve söz konusu dinlerin mensuplarıyla ortak bir zemin oluşturmayı amaçlamıştır. Kur'an, sık sık Yahudi ve Hıristiyanları eleştirip, Allah'ın sadece belli bir kavmin ya da milletin değil, tüm insanların Rabbi (2:139) olduğunu belirterek, daha kuşatıcı bir tavır benimsemiştir. Kur'an bu hususu, "Ve sizin Tanrınız, tek Tanrı'dır; O'ndan başka tanrı yoktur" (2:163) diyerek, ortak bir inanç toplumu oluşturmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Kur'an, Müslümanların özelliklerinden bahsederken, onların geçmiş peygamberlere ve onların getirdikleri kitaplara inandıklarını ve onlar arasında her hangi bir ayırım yapmadıklarını belirtmektedir.⁶² Kur'an'ın reddettiği grup, hiçbir kitap ve peygamber tanımayan kafirler ve müşriklerdir. Kur'an, Allah'a

⁶¹ Bkz. Kur'an, 3:19; 3:85; 21:92; 23:52.

⁶² Bkz. Kur'an, 2:136; 2:285; 3:3; 3:84; 4:163.

ortak koşanları “pislik” ve “murdar” olarak nitelendirmekte, inanmayanların sözünü en alçak söz olarak tasvir etmekte ve puta tapanların, Mescidi Haram’a bile yaklaştırılmamalarını emretmektedir (9:28, 95, 40).

Kur'an, başta Kitap Ehli olarak vasıflandırdığı Yahudi ve Hıristiyanları İslam'ın şemsiyesi altında toplamayı hedeflemiş, onlarla en güzel bir şekilde tartışılmasını (29:46; 16:125) ve onların da Kur'an'a inanmalarını istemiştir. Bu konuda Kur'an'da şu ayeti görmekteyiz: “... size geçmişte bildirilmiş olan haberleri doğrulayıcı nitelikte indirdiğim bu vahye inanın; onun gerçekliğini inkar edenlerin öncüsü olmayın...” (2:41). Ehli Kitabın Kur'an'ı kabul etmemesi üzerine, Allah onları ortak bir noktaya davet ederek şu çağırışı yapmıştır: “Ey geçmiş vahyin izleyicileri! Sizinle bizim aramızdaki şu ortak ilkeye gelin: Allah'tan başka kimseye kulluk etmeyeceğiz, O'ndan başka hiçbir şeye ilahlık yakıştırmayacağız ve Allah ile birlikte insanları rab edinmeyeceğiz...” (3:64).⁶³

Kur'an her ne kadar Müslümanları, harbî olan inkarcıları, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmemeleri konusunda uyarsa da,⁶⁴ onlarla insanî düzlemde iyi geçinilmesini (60:8), Kitap Ehli'nin hepsinin bir olduğunu, onlardan bazılarının Allah'a, kendilerine ve Hz. Peygamber'e indirilene inandıklarını ve Allah'a karşı da saygılı olduklarını belirtmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla Kur'an, daima diğer topluluklardan da iyilerin olacağını, birtakım prensiplere uymakla onların da kurtuluşa erebileceğini beyan etmiştir. Bu konudaki ayetlerden birisi şöyledir: “Kuşkusuz, (bu ilahi kelama) iman edenler ile Yahudi inancının takipçilerinden, Hıristiyanlardan ve Sabiilerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanmış, doğru ve yararlı işler yapmış olanların tümü, Rab'lerinden hak ettikleri mükafatları alacaklardır; ve onlar ne korkacak, ne de üzüleceklerdir” (2:62; 5:69). Görüldüğü gibi Kur'an, tekelci bir tavır sergilemek yerine, geçmiş ümmetlerden de belirli şartlarda kurtuluşa erecekleri sıralayarak, onların hepsini bir tutmayacağını, inançsızlara karşı ortak bir inanç gurubu oluşturmayı amaçlamaktadır.

Kur'an'ın bu noktadaki nihai hedefi, gerek kafir ve münafık, gerekse Kitap Ehli olsun, onları İslam'a davet etmektir (22:67). Eğer kabul ederlerse, bir sorun yoktur. Reddettiklerinde ise Kur'an, kıyamet gününde haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracağını (22:17) haber vermektedir. Bu konudaki Kur'an'ın son ikazı şudur: “...Bizim yaptıklarımızın hesabı bize çıkacaktır, sizin yaptıklarınız da size. Bizimle sizin aranızda bir çekişme olmamalı: Allah hepimizi bir araya toplayacaktır; çünkü varış O'nadır” (42:15).

⁶³ Bkz. Kur'an, 19:36; 22:34; 29:46.

⁶⁴ Bkz. Kur'an, 8:73; 5:51; 9:23; 60:1.

⁶⁵ Bkz. Kur'an, 3:199; 21:105; 3:75.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, esas itibariyle Kur'an, düşman olarak ateist ve müşrikleri görmektedir. Kendisine kitap verilenlere ise, daima farklı olarak daha sıcak bakmış ve hakikati görüp kabul etmeyi diğerlerine oranla daha ümitli bulmuştur. Bununla beraber İslam, evrenselliği gereği, kapısını tüm insanlara her zaman için açık bırakmıştır.

Dünya Barışını Tesis Etmek

Kur'an'ın en nihai hedeflerinden birisi de, aile hayatından (4:128) uluslar arası ilişkilere kadar yeryüzünde barış ve huzuru tesis etmektir. Her ne kadar Kur'an, mutlak anlamda bir dünya barışının olamayacağını (2:251; 22:40), daima kötüyü iyinin mücadele edeceğini belirtse de, dünya barışını tehdit eden fitne ve bozgunculukla sürekli mücadele edilerek, inanan-inanmayan herkesin barış ve huzur içinde yaşamalarını istemektedir. Bu bağlamda Kur'an, önce müminleri kardeş olarak ilan etmiş, onların kendi aralarında kardeşçe yaşamaları gerektiğini, aksi bir durumda mutlaka aralarının düzeltilmesi lüzumunu (49:9-10) belirtmiş, daha sonra da tüm insanlığın barış içinde yaşamalarını istemiştir.

Kur'an, dünya barışı için önce, insanların huzurunu bozan bozgunculukla mücadele etmekte ve bu tür eylemlere kalkışanları çok ağır bir şekilde eleştirmektedir. Kur'an, geçmiş toplumlardan da örnekler vererek, sık sık yeryüzünde karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapılmaması, şımarılmaması ve böbürlenilmemesi gerektiğini,⁶⁶ bozgunculuk yapanların sonuçlarının çok acı olduğunu hatırlatmakta,⁶⁷ halkı zalim olmadan, ülkeleri helak etmeyeceğini ifade etmektedir (28:59; 46:35).

Kur'an, şirki ve dinsizliği yaymayı, dinden döndürmeyi, Allah'ın haramlarını çiğnemeyi, asayiş bozmayı, vatandan çıkarmayı veya çıkarılmasına yardım etmeyi birer fitne eseri olarak kabul etmiş⁶⁸ ve bu tür eylemde bulunan kişilere çok ağır cezalar öngörerek (5:33) onlarla sonuna kadar mücadele edilmesini istemiştir.⁶⁹ Zira Kur'an'a göre, fitneyle mücadele edilmediği takdirde, bu durum sadece haksızlık edenlere erişmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumun tümünü olumsuz yönde etkileyecektir (8:25). Burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husus da, bir savaş nedeni olan dini özgürlüğün, sadece Müslümanlar için değil, aynı zamanda diğer din mensupları için de geçerli bir neden olmasıdır. Zira Allah, çok açık bir şekilde Müslümanlara savaş izninin verildiğini açıklarken, dini özgürlük konusunda Müslümanlarla diğer inanç sahibi kişiler arasında her hangi bir ayırım yapmamış ve şöyle buyurmuştur: "Onlar ki sadece 'Bizim Rabbimiz Allah'tır!' dedikleri için haksız

⁶⁶ Bkz. Kur'an, 7:56, 74; 28:77; 29:30, 36; 28:3-4; 40:75.

⁶⁷ Bkz. Kur'an, 27:14; 20:42-79; 46:20.

⁶⁸ Bkz. Kur'an, 2:191; 2:217; 22:40; 60:9.

⁶⁹ Bkz. Kur'an, 4:91; 8:39; 49:9.

yere yurtlarından çıkarıldılar. Çünkü, Allah insanları birbirlerine karşı savunmasız bıraksaydı, şüphesiz o zaman, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler (çoktan) yıkılıp gitmiş olurdu, ... (22:40). Bu yüzden de toplumda fitne konusuna hiç müsamaha gösterilmeden üzerine gidilmelidir.

Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu husus, fitnenin, baskının ve zulmün engellenerek ortadan kaldırılmasıdır. Hatta Kur'an'a göre, zulüm ve baskı (fitne) adam öldürmekten daha kötüdür (2:191; 2:217). Kur'an'ın bu konudaki nihai hedefi, yeryüzünden fitnenin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Fitne ortadan kalkıp da barış ve huzur temin edilinceye kadar Kur'an, Müslümanların mücadele etmesini istemiştir (2:193). Yoksa tek başına dini yayma isteği bazılarının zannettiği gibi, bir savaş nedeni olmamıştır. Hatta Kur'an, "İnanc(ınız)dan dolayı size karşı savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan sürmeyen (inkarcılara) gelince, Allah onlara nezaketle ve adaletle davranmanızı yasaklamaz: çünkü Allah adil davrananları sever" (60:8) diyerek, tüm çabasının toplumda barış ve huzuru temin etmek olduğunu göstermektedir.

Kur'an esas itibariyle Müslümanların, Müslüman olmayanlarla iyi ilişkiler sürdürmesini ister ve onlar barış yanlısı oldukları sürece, daima onlarla barış içinde yaşamalarını öngörür (8:61). Bununla birlikte Kur'an, Müslümanların daima uyanık olmaları ve hazırlıklı bulunmaları gerektiğini, ancak bu şekilde düşmanlarından emin olabileceklerini hatırlatır (8:61). Bu ideal başarılmadığında ise Kur'an, toplumda barış ve huzuru temin için, inanç özgürlüğü ve insanca yaşam için bazı durumlarda savaşa izin vermiştir. Ancak bunu hiçbir zaman kişisel bir kazanç, ya da karşı tarafa bir saldırı mahiyetinde ele almamış, savaşa daha çok savunma olarak, savunmasız durumda olan kişilerin hakkını korumak amacıyla⁷⁰ izin vermiştir. Savaş durumunda bile Kur'an, Müslümanların zulüm yapmamalarını (2:190) emretmiş ve kötülüğün cezasının ancak onun gibi bir kötülük olabileceğini, hatta düşmanın bile affedilip bağışlanmasının daha hayırlı olacağını beyan etmiştir (42:40).

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her ne kadar insanlık, kendisini önceki dönemlere kıyaslayarak gelişmişliğini ilan etse de, aslında evrensel insanı değerler açısından baktığımızda, onun hala büyük bir bocalama ve buhran içinde olduğunu, hatta daha kötüye doğru gittiğini görmekteyiz. İnsanlığın mevcut durumu bize, bir zamanlar Aydınlanma Dönemi düşüncülerinin iddia ettikleri, dinlerin öneminin kalmayacağı tezi bir tarafta, daha önemli hale geldiğini göstermektedir. Özellikle bu noktada bir

⁷⁰ Bkz. Kur'an, 4:75; 22:39-40; 42:39.

bütün olarak insanlığın, İslam'ın ilke, prensip ve öğretilerine ne kadar muhtaç olduğu görülmektedir.

İşte Kur'an, bir taraftan insanlara başta açıklamaya çalıştığımız, bir takım değerleri getirirken, diğer taraftan da bu değerler doğrultusunda bazı hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır. Kur'an'ın ortaya koyduğu hedeflere ulaşmak için de bu değerleri benimseyip yaşamak gerekmektedir. Zira Kur'an'ın ortaya koyduğu değerlerle hedefler arasında bir tutarlılık ve bir neden sonuç ilişkisi vardır. Kur'an'ın ortaya koyduğu değerleri benimsemeden, yaşayıp hayata geçirmeden, hedeflerinin gerçekleşmesini beklemek imkansızdır. Burada önemli olan, başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlığın, Kur'an'ı bir bütün olarak ele alıp, geçmiş kavimlerin başlarına gelenlerden ders çıkararak kendi inanç, tutum ve davranışlarına yön vermesidir. Zira Allah, sadece belli bir ırkın ya da dinin mensuplarının değil, canlı cansız tüm varlıkların Rabbi olduğu gibi, gönderdiği Kur'an da sadece Müslümanların değil, tüm insanlığın kitabıdır.